
УДК 821.161.2Шев:316.722(438)

Євген Нахлік
Інститут Івана Франка НАН України

ЗАБУТИЙ ПОЛЬСЬКИЙ ПРИЖИТТЄВИЙ ПЕРЕКЛАД ШЕВЧЕНКОВОЇ АВТОБІОГРАФІЇ

У статті вводиться до наукового обігу забутий польський прижиттєвий переклад Шевченкової автобіографії, що про нього поет сповіщав у листі до Варфоломія Шевченка від 22 квітня 1860 р. Цей переклад разом із польським перекладом фрагментів із рецензії М. Костомарова на «Кобзар» 1860 р. надруковано у варшавському місячнику «Księga Świata» (1860, частина I). Висунуто й обгрунтовано гіпотезу, що автором цих перекладів міг бути тодішній редактор журналу «Księga Świata» польський письменник, перекладач та літературознавець родом із Житомира Іполит Скімборович (Hipolit Skimborowicz, 1815–1880).

Ключові слова: українсько-польські літературні зв'язки, польські переклади творів Т. Шевченка та М. Костомарова, «Księga Świata», Іполит Скімборович (Hipolit Skimborowicz).

The article presents to the scientific usage a forgotten Polish lifetime translation of Taras Shevchenko's autobiography, proclaimed by the poet in a letter to Varfolomiy Shevchenko on April 22, 1860. According to the author of the study, this translation, together with the Polish translation of the fragments of M. Kostomarov's review on «Kobzar» written in 1860, was published in the Warsaw monthly paper «Księga Świata» (1860, part I). Yevhen Nakhlik proposes and substantiates the hypothesis that the author of these translations could be Hipolit Skimborowicz (1815–1880) — the then editor of the magazine «Księga Świata», a Polish writer, a translator and a literary critic born in Zhytomyr.

Key words: Ukrainian-Polish literary relationships, Polish translations of the works by T. Shevchenko and M. Kostomarov, «Księga Świata», Hipolit Skimborowicz.

Artykuł wprowadza do obiegu naukowego zapomniane polskie tłumaczenie autobiografii Szewczenki, wykonane za jego życia, wspomniane przez poetę w liście do Bartłomieja Szewczenki z dnia 22 kwietnia 1860 r. To tłumaczenie wraz z tłumaczeniem na język polski fragmentów recenzji „Kobziarza” napisanej przez M. Kostomarowa, zostało ogłoszone w 1860 roku w warszawskim miesięczniku „Księga Świata” (1860, część I). Przedstawiono i uzasadniono hipotezę, że autorem tych tłumaczeń mógł być ówczesny redaktor „Księgi Świata”, polski pisarz, krytyk literacki i tłumacz rodem z Żytomierza Hipolit Skimborowicz (1815–1880).

Słowa kluczowe: ukraińsko-polskie związki literackie, polskie tłumaczenia utworów T. Szewczenki i M. Kostomarowa, «Księga Świata», Hipolit Skimborowicz.

У листі від 22 квітня 1860 р. до свого брата у других Варфоломія Шевченка Тарас Шевченко повідомляв із Петербурга: «Чи получив ти сьогорічну другу книжку “Народного чтения”? Там єсть моє письмо до редактора. Воно вже перетлумачене і надруковане в польських газетах» [9, с. 199]. Ішлося про поетову автобіографію «Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору “Народного чтения”», опубліковану в петербурзькому журналі «Народное чтение» (1860. — № 2) як лист до редактора Олександра Оболенського (на прохання Т. Шевченка текст цього автобіографічного листа зредагував, доповнив, скоротив і переробив Пантелеймон Куліш). Історію створення й публікації Шевченкової автобіографії в Кулішевій редакції на сьогодні вже з'ясовано [8, с. 418, 421; 3, с. 177–178]. Невідомою досі залишалася прижиттєва публікація в польській пресі польського перекладу цієї автобіографії. У коментарі до передруку Шевченкового листа від 22 квітня 1860 р. до брата Варфоломія в найновішому Повному

зібранні творів зазначено, що «про публікації цього листа [тобто “письма до редактора” “Народного чтения”. — Є. Н.] в польських газетах відомостей немає» [9, с. 496]. Повищий уривок з листа до Варфоломія Шевченка нещодавно зацитовано в енциклопедичній статті «Автобіографія» без будь-якої вказівки на прижиттєву польську публікацію автобіографічного листа до редактора [4, с. 92]. Не реєструє її й недавній покажчик «Тарас Шевченко у прижиттєвій критиці» [6, с. 17 («Прижиттєві переклади творів Т. Шевченка польською мовою»), с. 44 («Т. Шевченко польською мовою (1842–1861)»)].

У липні 2013 р., під час писання чергових статей до «Шевченківської енциклопедії», мені вдалося розшукати в польській пресі 1860 р. польський переклад Шевченкової автобіографії (у її Кулішевій редакції). Пошуки відбувалися таким чином.

В останній подачі статті «Слівце правди “Dziennik-ови Literack-ому” про нашого Батька Тараса Шевченка» галицький літератор Данило Тянячкевич (псевдонім: Грицько Будеволя) відзначив прихильну до Шевченка у львівській газеті «Dziennik Literacki» «допись Богдана Залеського» [5, с. 15] — насправді це був передрук (Dziennik Literacki. — 1862. — 21 Listopada. — Nr 2; без назви, під рубрикою «Przewodnik») уривків з репліки Станіслава Доленги (Tygodnik Poznański. — 1862. — 14 Listopada, також без назви, під рубрикою «Rozmaite wiadomości», з поміткою «Nadesłano»), у яких Богдана Залеського згадано як того, хто начеб опублікував життєпис українського поета у варшавській газеті: «życiorys ukraińskiego wieszca» «własnoręczny był w r. 1861 ogłoszony drukiem przez Bohdana Zaleskiego w “Gazecie Warszawskiej”» [10, s. 368]. Однак публікації життєпису Шевченка в часописі «Gazeta Warszawska» не виявлено. Натомість я натрапив там на анонс, де згадано, що такий життєпис надруковано у виданні «Księga Świata». Подаю цю звістку повністю в оригіналі:

«Znany małorossyjski poeta Szewczenko, którego życiorys umieszczony był w ostatnich numerach naszej “Księgi Świata”, wydał w Petersburgu Elementarz dla ludu, w języku południowej Rusi: “Južno ruskij bulwar”. Jest to porządna książeczka, w 12ce, o 24 stronnicach, której egzemplarz kosztuje tylko 6 groszy. W ten sposób objawia się prawdziwa chęć dostarczenia biednym ludziom sposobności do nauki» [14].

Так, ідучи від публікації в одному часописі до публікації в іншому, я крок за кроком підійшов до варшавського місячника «Księga Świata» («Вечерниці» → «Dziennik Literacki» → «Tygodnik Poznański» → «Gazeta Warszawska» → «Księga Świata»). І справді, в річнику IX (Rocznik IX) за 1860 рік пощастило знайти прижиттєву публікацію польського перекладу Шевченкової автобіографії, об’єднаного разом із непідписаною передмовою під загальною назвою «T. G. Szewczenko»:

T. G. Szewczenko // Księga Świata. Wiadomości z dziedziny nauk przyrodzonych, historii krajów i ludów, żywoty znakomych ludzi, podróże, opisy ciekawych miejscowości, wód słynniejszych, odkrycia i wynalazki, ważniejsze zajęcia przemysłowe, obrazy towarzyskie, statystyczne, ekonomiczne i t. p. z rycinami na stali, czarnemi i kolorowanemi, oraz drzeworytami. — Część pierwsza. — Warszawa. Nakładem S. H. Merzbacha księgarza. 1860. — S. 176–179 (передмова: S. 176–177; автобіографія, без назви: S. 177–179).

На звороті титульної сторінки цієї частини першої журналу зазначено відомості про цензурний дозвіл і друкарню:

Wolno drukować, pod warunkiem złożenia w Komitecie Cenzury, po wydrukowaniu, prawem przepisanej liczby egzemplarzy.

w Warszawie dnia 18 (30) Czerwca 1860 r.

Starszy Cenzor, Assessor Kollegialny, T. Hertz.

w Drukarni J. Jaworskiego.

«Księga Świata» («Книга Світу») — це ексклюзивний і дорогий місячник, що його видавав невеликим накладом книготорговець Самуель Генрик Межбах у Варшаві протягом 1851–1863 рр. У 1859–1863 рр. редактором журналу був Іполит Скімборович (Hipolit Skimborowicz, 1815–1880) — польський письменник, публіцист, перекладач, літературознавець родом із Житомира, де народився у сім'ї вчителя і вченого, доктора філософії Теодора Скімборовича. Навчався у Кременецькому ліцеї, а від 1834 р. — в Медико-хірургічній академії у Вільні. Від 1839 р. як журналіст і редактор часописів брав активну участь у відродженні польського культурно-літературного життя у Варшаві, що пережила розгром Листопадового повстання (1830–1831 рр.). Наприкінці 30-х — у 40-х роках тісно співпрацював з Міхалом Грабовським, якого в середині 40-х єднали приятні стосунки з Пантелеймоном Кулішем і який, правдоподібно, був знайомий із Шевченком*. За зв'язки з польським демократичним підпіллям царська влада заарештувала Скімборовича вперше 1846 р., вдруге — у вересні 1848-го й запроторила до в'язниці (до 1851 р.), після чого вислала на кілька років на безвизне проживання до рідного Житомира. У 1856–1859 рр. Скімборович був співробітником «Gazety Warszawskiej» [1, с. 390–392].

Ймовірно, польські друзі Шевченка (передусім із часів заслання) постаралися, щоб їхній товариш по конспірації опублікував польський переклад поетової автобіографії (очевидно, від петербурзьких поляків Шевченко й дізнався про такий переклад, про що й сповіщав брата Варфоломія, загально, без конкретизації, мовлячи чи то ще тільки про задумані, чи то вже здійснені публікації «в польських газетах», тобто, треба думати, в польській періодиці). Вирішиши на Волині, Іполит Скімборович мав би знати українську мову принаймні остільки, щоб добре розуміти її й читати Шевченка в оригіналі, а навчаючись у ліцеї та академії Російської імперії, мусив вивчити й російську мову. Тому напрошується здогад, що саме Іполит Скімборович переклав Шевченкову автобіографію з російської мови на польську за публікацією в «Народном чтении» або за передруком у якомусь іншому російському часописі, що його мав у своєму розпорядженні (насамкінець передмови зазначено: «Не зайве тут буде подати уривки з захопливої автобіографії Шевченка, що недавно з'явилася в російських часописах» [12, с. 177]). Шевченкову автобіографію з «Народного чтения» передрукували 1860 р. повністю «Санкт-Петербургские ведомости» (23 марта. — № 66); «Современник» (Т. 80. — <№ 3>: Март. — Отд. III, тут її навів Микола Добролюбов у тексті своєї рецензії на «Кобзар» 1860 р.); «Московский вестник» (1 апреля. — № 13).

* «Про особисте знайомство Г<рабовського> з Шевченком опосередковано свідчить те, що Л. Жемчужников у листі від 8 січня 1857 до Г. П. Гагагана просив повідомити Г<рабовського> про звільнення Шевченка із заслання й потребу зробити грошову складку для нього (див.: Т. Шевченко в епістолярії відділу рукописів [ЦНБ АН УРСР]. К., 1966). Одначе певних фактів про знайомство Г<рабовського> і Шевченка немає» [7, с. 346].

До речі, текст перекладу, вміщеного у виданні «Księga Świata», помітно відрізняється од невдовзі оприлюдненого (наступного року) польського перекладу Шевченкової автобіографії, що його зробив за першодруком в «Народном чтении» Леонард Совінський, вставивши в текст свого дослідження «Taras Szewczenko» [11, s. V–XV]. Уже згадувана варшавська газета подала анонімну рецензію на цю книжку [13]. Втім, судячи з цензурного дозволу на книжці Совінського (18 жовтня 1860 р.): «Pozwolono drukować <...>. Wilno, d. 18 października 1860 r. Cenzor, Paweł Kukolnik», свій переклад він виконав іще за життя поета. Можливо, Шевченка інформували й про цей польський переклад його автобіографії. Текстуальне порівняння обох перекладів (у місячнику «Księga Świata» і книжці Совінського) дає змогу дійти однозначного висновку, що це різні переклади. До того ж переклад Совінського повний (за виїмком початкового й прикінцевого звертання до редактора О. Оболонського), тоді як переклад, що його подала «Księga Świata», не містить, окрім цих звертань, іще й цілого першого абзацу, а далі згадки про польських поміщиків як експлуататорів («Изобретение комнатных казачков принадлежит цивилизаторам Украины, полякам <...>» і т. д. [8, с. 196]). Зрештою, вилучень небагато, тому точніше було б сказати, що в польському перекладі подаються не уривки автобіографії, а автобіографія з деякими скороченнями.

Щодо передмови, то, за виїмком її останнього (повище зацитованого) речення, що безпосередньо передує текстові перекладу автобіографії, вона становить переклад польською мовою фрагментів із рецензії Миколи Костомарова на «Кобзар» 1860 р. (Отечественные записки. — 1860. — Т. 129. — <№ 3>: Март. — Отд. III), починаючи від слів «Талант Шевченка настолько признан читающею публикою <...>» до слів «Она произвела уже много великих писателей: Квитку, Гоголя, Шевченка», і далі в останньому абзаці від слів «Совсем иное представляет Шевченко. Если Гоголь представляет собою запорожца <...>»* — і до кінця абзацу (з деякими скороченнями) [див. сучасний передрук: 2, с. 408–410, 412]. Логічно припустити, що ці уривки з рецензії Костомарова також переклав Іполит Скімборович.

1. Єршов В. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності / Володимир Єршов. — Житомир: Полісся, 2008. — 622 с.

2. Костомаров Н. Кобзар Тараса Шевченка. 1860 / Николай Костомаров // Тарас Шевченко в критиці. — К.: Критика, 2013. — Т. I: Прижиттєва критика (1839–1861). — С. 406–412.

3. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: Наукова монографія: У 2 т. / Євген Нахлік. — К.: Український письменник, 2007. — Т. 1: Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. — 463 с.

4. Смілянська В. Автобіографія / Валерія Смілянська // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. — К., 2012. — Т. 1: А–В. — С. 91–93.

5. Танячків Д. Слівце правди «Dziennik-owi Literack-ому» про нашого Батька Тараса Шевченка / Грицько Будеволя // Вечерниці. — 1863. — 10 січня. — Ч. 2. — С. 13–16.

6. Тарас Шевченко у прижиттєвій критиці (1839–1861): Бібліографія. Матеріали / Упоряд. Валентина Іскорко-Гнатенко. — К.: ВПЦ «Київський університет, 2009. — 323 с.

7. Харчук Р. Г<рабовський> / Роксана Харчук // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. — К., 2012. — Т. 2: Г–З. — С. 246.

* Ці два речення об'єднано в одне, притім перше перекладено дещо довільно: «Tym się wyróżnia Szewczenko od innych poetów ukraińskich, mianowicie od Gogola, że, gdy ten ostatni przypomina w osobie swojej zaporożca <...>» [12, s. 177].

8. Шевченко Т. Г. Письмо Т. Гр. Шевченка к редактору «Народного чтения» // Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. — К.: Наукова думка, 2003. — Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості. — С. 194–198; [коментар:] С. 418–421.
9. Шевченко Т. Г. 189. До В. Г. Шевченка // Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. — К.: Наукова думка, 2003. — Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. — С. 198–200; [коментар:] С. 495–496.
10. Dołęga Stanisław. Niedawno przytoczono... / Stanisław Dołęga // Tygodnik Poznański. — 1862. — 14 Listopada. — Nr 46. — S. 367–368.
11. Sowiński Leonard. Taras Szewczenko // Taras Szewczenko, studium przez Leonarda Sowińskiego, z dołączeniem przekładu Hajdamaków. — Wilno, 1861. — S. III–LVIII.
12. T. G. Szewczenko // Księga Świata. — 1860. — Część pierwsza. — S. 176–179.
13. Taras Szewczenko, studium przez Leonarda Sowińskiego, z dołączeniem przekładu «Hajdamaków». Wilno. Nakład Michała Gałkowskiego. 1861 r. // Gazeta Warszawska. — Dodatek do Nru 155 Gazety Warszawskiej z dnia 16 (28) Czerwca 1861 roku. — S. 5. (Рубрика: Wiadomości literackie).
14. Znany małorossyjski poeta Szewczenko... // Gazeta Warszawska. — 1861. — 8 (20) Marca. — Nr 76. — S. 5. — (Рубрика: Wiadomości z kraju i obczyzny).